

Specyficzne wymagania diagnozy dzieci wielojęzycznych i odmiennych kulturowo.

Diana Fecenec

Pracownia Testów Psychologicznych

Polskiego Towarzystwa Psychologicznego

Diagnoza dzieci wielojęzycznych, a także dzieci spoza polskiego kręgu kulturowego wymaga większej rozważliwości w doborze metod diagnostycznych. Wybór konkretnych narzędzi powinien zawsze uwzględniać specyfikę tej grupy badanych – specyfikę wynikającą z faktu, iż dzieci te nie należą do polskiej populacji, dla której przecież z reguły opracowywane są wszystkie testy dostępne w Polsce.

Najpoważniejszą barierą w badaniu dzieci wielojęzycznych i odmiennych kulturowo jest ich biegłość w zakresie posługiwania się językiem polskim. Można przypuszczać, że wiele z tych dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym, kiedy zazwyczaj trafiają do psychologa, w zakresie znajomości języka polskiego nie osiąga poziomu niezbędnego do zrozumienia treści zawartych w testach psychologicznych. Badanie inteligencji testem werbalnym w przypadku dziecka nie rozumiejącego języka, w jakim skonstruowany jest test może prowadzić do nietrafnej diagnozy. Wynik w teście w większym stopniu będzie wówczas świadczył o znajomości języka niż o pierwotnym przedmiocie badania czyli inteligencji. Niski rezultat uzyskiwany w badaniu będzie brał się z niezrozumienia treści zadań na poziomie językowym i pojęciowym a nie logicznym.

Problemy, jakie mogą wystąpić podczas badania testami psychologicznymi dzieci, które nie opanowały wystarczająco dobrze naszego języka są oczywiście tym większe im większy jest deficyt językowy badanego. W przypadku dzieci, które wprowadzie posługują się językiem polskim, jednak stopień jego opanowania jest słabszy niż u dzieci polskich lub ograniczony do konkretnych obszarów wiedzy problemem może być zrozumienie samej instrukcji testowej. Często jest ona mocno rozbudowana i opisana językiem bardziej skomplikowanym niż ten używany na co dzień. Jej treść może na przykład odnosić się do czynności lub przedmiotów, których nazw dziecko nie zna (np. „zeszyt”, „arkusz”, „zaznaczanie”, „sekunda” itp.). Jeśli zrozumienie zadań testowych nie nastrocza dziecku takich trudności (zadania testowe są sformułowane krótko, językiem, który odwołuje się do podstawowych i powszechnych doświadczeń dziecka), a problemem jest jedynie niezrozumiała instrukcja, możliwe jest jej przetłumaczenia na język w pełni zrozumiały dla badanego. Podobnie można postąpić, gdy

mamy do czynienia z testem neutralnym kulturowo¹ (z zadaniami opartymi na materiale figuralnym), lecz jednocześnie wymagającym podania słownej instrukcji (np. *Test Matryc Ravena*). Ważne, aby tłumaczenie było wierne oryginałowi i jednocześnie zrozumiałe zarówno dla badającego, jak i badanego. W żadnym wypadku nie można tłumaczyć instrukcji „na żywo”, podczas badania, przez przypadkowego tłumacza. Należy podkreślić, że instrukcja testowa jest integralną częścią standardowej procedury badania. Jakakolwiek zmiana instrukcji testowej, a co za tym idzie procedury badania, uniemożliwia korzystanie z norm przy interpretowaniu wyniku testowego. Dlatego

W ocenie inteligencji dzieci wielojęzycznych i odmiennych kulturowo można wykorzystywać dobrze znane narzędzia diagnostyczne, takie jak *Skala Dojrzałości Umysłowej Columbia* czy *Test Matryc Ravena w wersji Kolorowej*, jak również nowe metody: *Neutralny Kulturowo Test Inteligencji Cattella wersja 1 CFT 1-R* (dla dzieci w wieku 4 – 9 lat) czy *Neutralny Kulturowo Test Inteligencji Cattella CFT 20-R* (dla dzieci od II klasy szkoły podstawowej do dorosłości).

Jeżeli znajomość języka polskiego jest u dziecka tak słaba, że nie rozumie ono również treści zadań testowych, konieczne jest zastosowanie testu niewerbalnego, którego standardowa procedura zakłada całkowite wyeliminowanie języka. Instrukcja w takim teście jest przez badającego demonstrowana (a nie wypowiedzana), a materiał testowy ma charakter niewerbalny. Przykładem takiego narzędzia jest Międzynarodowa Skala Wykonaniowa Leitera. Warto dodatkowo podkreślić, że nie każdy test niewerbalny jest jednocześnie niezależny kulturowo. Na przykład w teście *Porządkowanie obrazków* w WISC-R materiał bodźcowy ma charakter niewerbalny (obrazki przedstawiające różne sytuacje), ale z uwagi na fakt, iż treść zadań testowych odnosi się do norm społecznych charakteryzujących określoną kulturę nie jest to test niezależny kulturowo.

Stosowanie testów niezależnych kulturowo jest zawsze najbezpieczniejszym wyjściem w sytuacji, kiedy diagnozowane jest dziecko, dla którego polski nie jest językiem pierwszym. Jeżeli jednak badany posługuje się językiem polskim całkiem sprawnie, psycholog może zbadać jego umiejętności w tym zakresie wykorzystując do tego np. *Test Słownikowy dla Dzieci TSD*, badający rozwój mowy dzieci w wieku szkolnym i zdolności do przetwarzania materiału werbalnego. TSD składa się w sumie z czterech podtestów: dwóch – badających mowę bierną

¹ Testy niezależne kulturowo (sprawiedliwe kulturowo) są oparte na materiale, który nie zawiera elementów specyficznych dla jakiejś grupy społecznej, np. zależnych od kultury (w tym języka), statusu socjoekonomicznego itp. W praktyce materiał bodźcowy ma zazwyczaj charakter figuralny lub liczbowy. Wykonywanie takich zadań jest możliwe niezależnie od poziomu znajomości języka polskiego.

(wskazywanie), i dwóch – badających mowę czynną (nazywanie). Jeżeli dziecko osiąga wyniki przeciętne, można uznać, że nie różni się ono pod względem kompetencji językowych od populacji polskiej i zastosować w dalszej diagnozie dowolną metodę przeznaczoną do badania dzieci polskich.

Skala Inteligencji Wechslera dla Dzieci WISC-R jest testem cenionym i powszechnie wykorzystywanym w praktyce psychologicznej. Jednak psycholog badający dzieci wielojęzyczne polską wersją tego narzędzia musi zdawać sobie sprawę z jego ograniczeń w tej konkretnej sytuacji. Przynajmniej połowa testu (cała Skala Słowna) jest obciążona werbalnie i kulturowo, a więc nieodpowiednia dla dzieci wielojęzycznych i odmiennych kulturowo. Dzieci słabo mówiące po polsku badane Skalą Słowną będą otrzymywać niskie wyniki w tej skali – często nadmiernie zaniżone w stosunku do poziomu inteligencji płynnej badanego dziecka (o której świadczyć będzie wynik w Skali Bezsłownej WISC-R). Możemy mieć wtedy do czynienia ze zbyt dużą rozbieżnością w wynikach obu tych skal, uniemożliwiającą, według procedury tego testu, obliczenie ilorazu inteligencji w Skali Pełnej WISC-R świadczącego o inteligencji ogólnej. Dlatego ocena inteligencji dzieci wielojęzycznych i odmiennych kulturowo na podstawie *Skali Inteligencji Wechslera dla Dzieci* może być dokonywana jedynie z wykorzystaniem Skali Bezsłownej jako tej, która jest niezależna kulturowo. Konieczna jest przy tym dopuszczana przez podręcznik modyfikacja procedury: dziecko zamiast nadmiernie obciążonego kulturowo podtestu *Porządkowanie obrazków* powinno wykonywać podtest *Labirynty*.

W przypadku dzieci przejawiających ogólne problemy z funkcjonowaniem w szkole, polegające zarówno na problemach z nauką, jak i na trudnościach adaptacyjnych przydatne może być zastosowanie testu badającego różne sfery funkcjonowania, tak by objąć jednym badaniem możliwie największy obszar – sferę poznawczą, językową, motoryczną, społeczną i motywacyjną. Ułatwi to szybką lokalizację problemów szkolnych pojawiających się u dzieci wielojęzycznych czy pochodzących z innych kultur. Przykładem takiego narzędzia są *Skale Inteligencji i Rozwoju IDS*, które umożliwiają nie tylko ustalenie ilorazu inteligencji płynnej, skryzalizowanej i ogólnej, lecz badają również sprawność dziecka w zakresie umiejętności psychomotorycznych, społeczno-emocjonalnych, językowych, matematycznych, a także motywację osiągnąć.

Problemy w diagnozie dzieci wychowywanych poza Polską wynikają nie tylko z ich słabej znajomości języka polskiego, lecz również z odmienności kulturowej wpływającej bezpośrednio na treść doświadczeń rozwojowych tych dzieci. Doświadczenia te są kształtowaną przede wszystkim poprzez aktywność podejmowaną przez dziecko, a ta w dużej mierze zależy od

środowiska – od tego, jak ukierunkowuje ono działania dziecka, czy dostarcza odpowiedniej stymulacji, jak modeluje zachowania dziecka. A zatem wszystkie te elementy rozwoju, które w bezpośredni sposób są powiązane ze środowiskiem społecznym będą u dzieci odmiennych kulturowo naznaczone ich rodzimą kulturą, często odmienną od kultury zachodu (w tym także polskiej). To, co dziecku polskiemu jest dobrze znane, może być niezrozumiałe dla dziecka z innego kręgu kulturowego (z braku takich doświadczeń na co dzień): rodzaj czynności, wymaganych podczas badania, przedmioty wykorzystywane w badaniu, np. zabawki, książeczki czy chociażby podejmowanie, dalekiej od powszechnego doświadczenia, „abstrakcyjnej”, czysto poznawczej aktywności. Warto wtedy wziąć pod uwagę zastosowanie w diagnozie testów wykonaniowych np. takich, jak wspomniane już wcześniej: Międzynarodowa Wykonaniowa Skala Leitera, *Skala Inteligencji Wechslera dla Dzieci WISC-R* czy *Skale Inteligencji i Rozwoju IDS*. Badanie jest wówczas przeprowadzane z użyciem rozmaitych pomocy testowych, a dziecko udziela odpowiedzi poprzez manipulację tymi przedmiotami. Ten rodzaj aktywności (manipulacja) jest bardziej naturalny w przypadku dzieci niż rozwiązywanie typowo poznawczych zadań, przedstawianych w zeszycie testowym. Przypomina raczej zabawę niż test. Ułatwia to wejście w kontakt z dziećmi, z którymi jest on utrudniony (np. nie mówiącymi po polsku, nieprzystosowanych z racji swojej odmienności). Jednocześnie charakter pomocy testowych sprawia, że łatwiej wzbudzić w dziecku motywację do rozwiązywania zadań testu wykonaniowego niż zadań testu papier-ołówek i tym samym zoptymalizować jego funkcjonowanie w tej sytuacji.

Kolejnym problemem, jaki może wystąpić podczas badania dzieci pochodzących z innych krajów, szczególnie dzieci uchodźców z państw dotkniętych wojną lub prześladowanych z innych powodów jest nieufność wobec instytucji. W sytuacji badania psycholog może być odbierany przez dziecko i jego rodziców właśnie jako przedstawiciel instytucji. Lęk i podejrzliwość jakie może ujawniać podczas badania dziecko lub, jakim będą je „zarażać” rodzice mogą znacząco obniżać jakość kontaktu psychologa z badanym, a trzeba pamiętać, że możliwość nawiązania przyjaznej i bezpiecznej relacji z dzieckiem jest jednym z podstawowych warunków prawidłowego przeprowadzenia badania psychologicznego. Warunek ten nabiera szczególnego znaczenia w przypadku dzieci, które nie rozumieją znaczenia badania psychologicznego i które, w związku z tym należy szczególnie mocno motywować do udziału w nim. W przypadku dzieci kulturowo odmiennych naturalny dla dzieci w ogóle brak wystarczającej motywacji do udziału w badaniu może być spotęgowany przez strach bądź niechęć do wszelkich instytucji. Należy o tym pamiętać i zaplanować kontakty z badanym dzieckiem, tak aby możliwe było poświęcenie większej ilości czasu potrzebnego mu na oswojenie się z badaniem psychologicznym. Nie należy przy tym zapominać o rodzicach badanego i potraktować ich prawie jak dodatkowego badanego,

z którym konieczne jest zawarcie osobnego kontraktu określającego cel i przebieg badania, w którym będzie uczestniczyło ich dziecko. Pozwoli im to lepiej zrozumieć całą sytuację oraz ułatwi zredukowanie lęku i nieufności.

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

